

Suositus vapaan sivistystyön kansalaisopinnoista

Vapaan sivistystyön yhteisjärjestö

SUOSITUS VAPAAN SIVISTYSTYÖN
KANSALAISOPINNOISTA

Julkaisemista tuettu opetusministeriön myöntämällä
VSOP-ohjelman varoilla.

www.vsy.fi/vsop

Julkaisija
Vapaan sivistystyön yhteisjärjestö

Teksti
VSOP-työryhmä

Graafinen suunnittelu
Jan Lindström

ISBN 952-5349-08-X

Kirjapaino
Kopio Niini

Helsinki 2003

Sisällys

1. Yleiskuva koulutuskokonaisuuden taustasta ja viitekehyksestä	5
2. Kansalaisopintojen yleiset tavoitteet	9
3. Kansalaisopintojen rakenne, osioiden tavoitteet ja keskeiset sisällöt	11
3.1. Opintojen rakenne ja laajuus	11
3.2. Opintojen osioiden tavoitteet ja sisältö	12
3.2.1. Minä kansalaisena (1 ov)	12
3.2.2. Minä oppivana toimijana (2–5 ov)	14
Teema-alueiden tavoitteet ja keskeiset sisällöt	15
3.2.3. Minä toimijana (1 ov)	18
3.2.4. HOPS/ROPS ja Minä oppimani arvioijana (1 ov)	19
4. Kansalaisopintojen toteuttajat	20
5. Arviointi	20
5.1. Arvioinnin tehtävä ja toteutus	20
5.2. Todistus	21
5.3. Opitun tunnustaminen ja hyväksilukeminen	23
6. Oppilaitoksen kansalaisopintojen opetussuunnitelma	24
6.1. Suunnitelman laadinta	24
6.2. Opetussuunnitelman sisältö	25

7. Henkilö-/ryhmäkohtainen oppimissuunnitelma (HOPS/ROPS)	26
7.1. Suunnitelman laadinta	26
7.2. Suunnitelman sisältö	26
8. Muut suositukset	27
8.1. Oppimiskumppanuudet	27
8.2. Näkökulmia opetussuunnitelman painotuksiin	28
8.3. Opintojen ohjaus	29
Liiteosa	30
Liite 1. Opintokokonaisuuden valmistelu	30
Liite 2. Ihmis- ja oppimiskäsitys	31
Liite 3. Kouluttajan tuki- ja virikeaineisto	35
Lähteet	37

1. Yleiskuva koulutuskokonaisuuden taustasta ja viitekehyksestä

Kansalaisopintojen valtakunnallisen suosituksen suunnittelutyön taustalla on useita vuosituhatvuotisen vaihteeseen liittyviä keskusteluja ja pohdintoja, jotka kietoutuvat saman asiakokonaisuuden ympärille. Ydinasioina ja termeinä ovat olleet aktiivinen kansalaisuus, demokratia, sosiaalinen pääoma ja yhteisöllisyys. Kaikkien näiden on havaittu heikentyneen niin Suomessa ja kuin muissakin länsimaissa, mikä on koettu uhkaksi jopa kansanvaltaisille järjestelmille. Hämmennystä on lisännyt se, että koulutus- ja elintason nousu ei ole voimistanut ihmisten kiinnostusta yhteisiin asioihin, vaan vähentänyt sitä.

Globalisaation eteneminen niin talouden, politiikan, turvallisuuden kuin kulttuurinkin alueilla on heikentänyt kansallisen valtion asemaa ja kansallista identiteettiä. Ihmiset etsivät uutta paikkaa, uusia samaistumisen kohteita globalisoituvassa maailmassa. Tuttu ja turvallinen yhtenäiskulttuuri on pirstoutunut kulttuuriseksi mosaiikiksi samaan aikaan kun yhteisöllisyys on muuttanut muotoaan. Ihmiset joutuvat rakentamaan identiteettinsä ja etsimään kiinne-kohtansa uusissa kulttuurisissa kokonaisuuksissa aikana, jota leimaa kiihtyvä muutos.

Ihmisten kiinnostus yhteisten asioiden hoitoon on vähentynyt viimeisten parin vuosikymmenen aikana. Kiinnostusta ovat laimentaneet myös pitkäaikaistyöttömyys, monien ihmisten tosiasiallinen syrjäytyminen, työelämän kovat vaatimukset, viihdetarjonnan ja -käytön kasvu sekä yleinen ilmapiiri, joka on suosinut individualismia ja leimannut yleisen, yhteiskunnallisen negatiiviseksi, jopa hyljeksittäväksi asiaksi.

Monet eri seikat ovat aiheuttaneet sen, että ihmisten kiinnostus kansalaisuutta, demokratiaa ja osallistumista kohtaan on heikentynyt. Toiminta kansalaisjärjestöissä kiinnostaa, mutta vastuu- ja järjestämistehtävät eivät. Ihmiset tuntevat huonosti osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuudet, vaikka niitä on entistä enemmän tarjolla. Osallistumisen ja vaikuttamisen tiedot ja taidot puuttuvat. Ihmiset eivät tunne esimerkiksi kunnallisia ja valtiollisia päätöksentekomekanismeja ja vaikuttamisen mahdollisuuksia. Vallitseva kulttuurinen ilmapiiri ei tue ihmisten osallistumista eikä kannusta siihen. Puuttuu myös innostavia, uskottavia ja motivoivia toiminnan paikkoja.

Yhteisöllisyys on kokenut viime vuosikymmeninä syvällisen muutoksen. Perinteinen toiminnallinen yhteisöllisyys on vähentynyt, ja rinnalle on tullut entistä vahvemmin sopimuskellisuuteen perustuvaa symbolista yhteisöllisyyttä. Ihmiset vaihtavat aikaisempaa herkemmin ja nopeammin niitä yhteisöjä, joihin he haluavat samaistua ja joissa he haluavat toimia. Tällainen uudenlainen yhteisöllisyys muokkaa eri tavalla ihmisten identiteettiä ja moraalitajua kuin aikaisempi, varsin pitkäaikaiseen sitoutumiseen perustuva yhteisöllisyys.

Kehityssuunta on herättänyt laajaa huolta. Parlamentaarinen aikuiskoulutustyöryhmä (PAT) tarttui asiaan konkreettisesti ja nosti mietinnössään (OPM 3:2002) yhdeksi keskeiseksi lähivuosien painopisteeksi kansalaisyhteiskuntaa vahvistavat ja yhteiskunnallista osallistumista tukevat opinnot. Kansalaisopinnot ja aktiivisen kansalaisuuden tukeminen lukeutuvat jatkovalmistelussa olevaan vapaan sivistystyön suuntaviivapäätökseen, jonka perusteella osa vapaan sivistystyön rahoituksesta kohdennettaisiin yhteisesti sovittavien tavoitteiden toteutukseen.

Kansalaisopinnot on kehitetty osana Vapaan sivistystyön yhteisjärjestön (VSY) organisoimaa vapaan sivistystyön opitun tunnustamisen yhteishanketta. VSY:n hallitus hyväksyi suosituksen kansalaisopinnoista 16.9.2003 kokeilua varten. Kansalaisopinnot toteuttavat vapaan sivistystyön lain tarkoituksypykälää, jonka mukaan päämääränä on elinikäisen oppimisen periaatteen pohjalta tukea yksilöiden persoonallisuuden monipuolista kehittymistä ja kykyä toimia yhteisöissä sekä edistää kansanvaltaisuuden, tasa-arvon ja moniarvoisuuden toteutumista suomalaisessa yhteiskunnassa. Tavoitteena on, että vapaan sivistystyön opintotoimintaan osallistuva voi halutessaan saada osaamiselleen julkisen tunnustuksen, että vapaan sivistystyön oppilaitoksilla on käytettävissään tarkoituksenmukaisia välineitä ja järjestelmiä osaamisen tunnistamiseen, arvioimiseen ja tunnustamiseen ja että vapaan sivistystyön opintokokonaisuuksien hyväksi lukeminen formaalissa koulutuksessa on mahdollista. Hanke systematisoi ja syventää osaltaan elinikäisen oppimisen prosessia.

Kansalaisopinnot täydentävät aloitettua vapaan sivistystyön aseman vahvistamista tälle ajalle tärkeän kansalaisoppimisen ja -kasvatuksen antajana. Vapaa sivistystyö palaa tältä osilta tavallaan juurilleen, kun se ottaa viime vuosikymmeniä vahvemmin tehtäväkseen ihmisten kasvun tukemisen osaaviksi kansalaisiksi, omien yhteisöjensä ja koko yhteiskunnan aktiivisiksi jäseniksi.

Kansalaisopintojen tehtävänä on

- ihmisten osallisuuden ja osallistumisen lisääminen
- yhteisöllisyyden vahvistaminen ja sosiaalisen pääoman lisääminen
- kansalaistoiminnan monipuolistaminen
- kansanvallan ja kansalaisyhteiskunnan vahvistaminen
- kansalaisten elinikäisen oppimisen tukeminen.

Ihmisten osallisuuden lisääntyminen, yhteisöllisyyden vahvistuminen ja esimerkiksi kansalaistoiminnan monipuolistuminen rikastuttavat ihmisten elämää, antavat tunteen täysivaltaisesta kansalaisuudesta, ehkäisevät syrjäytymistä ja marginalisoitumista sekä lisäävät sosiaalista ja yhteiskunnallista tasaarvoisuutta. Kaikki nämä ovat tärkeitä tavoitteita ihmisen hyvän ja kokonaisvaltaisen elämän kannalta.

Kansalaisopinnot tukevat osaltaan elinikäistä oppimista vahvistamalla aktiivista kansalaisuutta, lisäämällä ihmisten tietoja ja taitoja sekä tarjoamalla ihmisille mahdollisuuden itsensä kehittämiseen.

Kansalaisopinnot on suunnattu kaikille opinnoista ja kansalaistoiminnasta kiinnostuneille. Opinnot sopivat hyvin myös esimerkiksi opiskelijoille, maahanmuuttajille tai järjestötoimijoille. Koska kohderyhmät ovat hyvin erilaisia, suositus kansalaisopinnoiksi on suunniteltu niin, että toteutustavat voivat vaihdella toteuttaja- ja ryhmäkohtaisesti. Myös opiskelijoilla itsellään on liikkumavaraa, vapautta ja vastuuta opintojen muotoutumisesta.

Kansalaisopinnoissa toteutuvat moni-ilmeisyys, monimuotoisuus, moniarvoisuus ja opiskelijälähtöisyys.

2. Kansalaisopintojen yleiset tavoitteet

Kansalaisopintojen yleisinä tavoitteina on

- vahvistaa aktiivisen kansalaisuuden oppimista ja toteutumista
- vahvistaa osallistumista, toimintaa ja vaikuttamista tukevaa asenneilmastoa
- tukea elinikäistä oppimista ja arvottaa kansalaistoiminnan myötä opittua
- tehdä näkyväksi oppijan olemassa olevat tiedot ja taidot sekä oppimistarpeet
- lisätä oppijoiden tietoja ja taitoja osallistumisesta, toiminnasta ja vaikuttamisesta
- auttaa oppijaa hahmottamaan ja ymmärtämään, millaisia kenttiä kansalaistoiminnalle on ja mitä kansalaistaitoihin sisältyy
- antaa välineitä ja rohkaisua kansalaistaitojen oppimiseen sekä uusien osallistumisen ja vaikuttamisen väylien etsimiseen
- tukea oppijoiden oman identiteetin ja kestävän arvopohjan rakentamista

Kansalaisopintojen perustana on toisaalta olemassa olevan aktiivisen kansalaistoiminnan ja kansalaisvaikuttamisen tukeminen sekä jo opitun tunnustaminen, toisaalta aktiivisen kansalaisuuden oppimisen ja toteutumisen mahdollistaminen.

Kansalaisopintojen suunnittelun lähtökohdaksi muotoiltiin seuraava määrittely kansalaisen käsitteestä:

”Kansalainen on yhteiskunnan jäsen. Hän on ihminen, joka tunnistaa ja tiedostaa kansanvaltaisen yhteisön pelisääntöjä sekä käy niistä kriittistä keskustelua ja jolla on positiivinen mahdollisuus valintojen tekemiseen.”

Kansalaisuuden ydin on kuuluminen yhteisöön. Kansalaisopintojen tehtävänä on lisätä kansalaisten aktiivisuutta kannustamalla kansalaisia ottamaan omien yhteisöjensä muotoileminen omiin käsiinsä ja rohkaista heitä tulemaan aktiivisiksi toimijoiksi. Kansalaisuuteen sisältyy henkilökohtainen ja yhteisöllinen eettinen ulottuvuus. Arvoilla ja identiteetillä on tässä keskeinen osuus.

Yhteiskuntaan ja yhteisöihin osallistuminen vaatii tietoa ja ymmärrystä muun muassa kansalaisen oikeuksista ja velvollisuuksista, yhteiselämän säännöistä ja niiden muuttamisesta, ihmisoikeuksien ja demokratian periaatteista ja arvosta sekä nykymaailmasta, mukaan lukien historiallinen ja kulttuurinen ulottuvuus.

Aktiivinen kansalaisuus edellyttää arvoja ja niiden tunnistamista, taitoja, kompetensseja. Tärkeitä taitoja ovat esimerkiksi kyky viestintään ja vuoropuheluun, kyky elää toisten kanssa, neuvotella, ottaa osaa julkiseen keskusteluun, tunnistaa erilaisuutta ja kyky käyttää tieto- ja viestintätekniikkaa. Tarvittavia kompetensseja ovat myös kriittinen ajattelu, osallistuminen, konfliktinratkaisu, käsitteellinen analyysi ja argumentointitekniikat.

3. Kansalaisopintojen rakenne, osioiden tavoitteet ja keskeiset sisällöt

3.1. Opintojen rakenne ja laajuus

Kansalaisopinnot on vähintään viiden (5) opintoviikon laajuisen opintokokonaisuus. Yksi opintoviikko (ov) tarkoittaa opiskelijalta 40 tunnin työpanosta.

Opinnot jakaantuvat neljään pääosioon:

Minä kansalaisena (1 ov),

Minä oppivana toimijana (2-5 ov),

Minä toimijana (1 ov) sekä

HOPS/ROPS ja Minä oppimani arvioijana (1 ov).

Oppilaitokset voivat käyttää muitakin nimityksiä osioille kuin edellä mainitut. Olennaista on osioiden sisältö. Samoin minämuodon voi korvata me-muodolla ryhmäopinnoissa.

Kaikkien opiskelijoiden on suoritettava näiden kansalaisopintojen yhteydessä Minä kansalaisena -osio (1 ov) sekä Minä oppimani arvioijana -osio (1 ov).

Opiskelijalle voidaan lukea hyväksi luvussa 5.3 määritellyllä tavalla aikaisemmat opinnot ja toiminta osioissa Minä oppivana toimijana (2-5 ov) ja Minä toimijana (1 ov).

KANSALAISOPINNOT (väh. 5 ov)		
H O P S ja R O P S 0,5 ov	MINÄ KANSALAISENA (1 ov) - opintojen viitekehys - keskeiset käsitteet MINÄ OPPIVANA TOIMIJANA (2-5 ov) (valitaan vähintään kahdelta teema-alueelta) Teema-alueet: - elämän valinnat ja identiteetti - vuorovaikutus - vaikuttaminen - luova ilmaisu - projektinhallinta ja kehittämismenetelmät MINÄ TOIMIJANA (1 ov) - projektitoiminta - osallistuminen kansalaistoimintaan	MINÄ OPPIMANI ARVIOIJANA - väliarviointi - oppimisprosessin kokonaisarviointi 0,5 ov

3.2. Opintojen osioiden tavoitteet ja sisältö

3.2.1. Minä kansalaisena (1 ov)

Tavoitteena on, että opiskelija hahmottaa opintojen viitekehysten, tuntee kansalaisuuteen liittyvät keskeiset käsitteet, tietää kansalaisen oikeudet ja velvollisuudet ja sen, miten kansalaisena toimitaan, osallistutaan ja vaikutetaan, ja tuntee suomalaisen yhteiskunnan tärkeimmät instituutiot ja niiden valta-oikeudet.

Opinto-osion keskeisinä sisältöinä ovat:

- a) opintojen viitekehys ja pääaihealueet
(kansalainen ja kansalaisuus, suomalainen yhteiskunta, julkinen, yksityinen ja kolmas sektori jne.)
- b) kansalaisena toimimiseen liittyvät keskeiset käsitteet
(aktiivinen kansalainen, kansalaisyhteiskunta, demokratia, sosiaalinen pääoma ja yhteisöllisyys)
- c) kansalaisena toimiminen ja vaikuttaminen järjestöissä, kansalaisliikkeissä, työpaikalla, kunnassa, valtakunnallisella tai globaalilla tasolla
- d) kansalaisen oikeudet ja velvollisuudet (kansalaisen perusoikeudet, kuluttajansuoja, oikeusturva jne.)
- e) kunnallinen demokratia sekä eduskunnan, valtioneuvoston, presidentin, oikeuslaitoksen rooli ja keskeisimmät valtaoikeudet
- f) opiskelijoiden kiinnostuksen mukaan muut kansalaisena toimimisen ja vaikuttamisen muodot
(toimiminen lähiyhteisöissä, vapaaehtoisuus, vaikuttamisen erilaiset muodot jne.)

Oppimisen muotoina voivat olla perehtyminen opinnollisiin keinoin keskeisiin käsitteisiin ja aihepiireihin, analysoiva pohdinta tai ryhmäkeskustelut. Oppimista voi lähestyä myös aktiivisen osallistumisen, mielipidevaikuttamisen tai esimerkiksi järjestöllisten tai kunnallisten vastuutehtävien hoitamisen välityksellä.

Oppiminen suhteutetaan opiskelijan omaan elämäntilanteeseen, oman roolin ja paikan tunnistamiseen, opiskelijan omaan aktiivisuuteen ja kiinnostuksen kohteisiin.

3.2.2. Minä oppivana toimijana (2–5 ov)

Valinnaisissa opinnoissa opiskelija valitsee HOPSin/ROPSin mukaisesti itseään kiinnostavia ja oppimistarpeitaan vastaavia opintoja. Valinnaisina opintoina tarjotaan vapaan sivistystyön oppilaitoksissa tai muissa oppilaitoksissa toteutettavia kursseja ja koulutuksia.

Opintomahdollisuuksista muodostetaan VSY:n piirissä jatkuvasti päivittyvä rekisteri, tietokanta tai linkkisivusto, jonka kautta vapaan sivistystyön kansalaisopintoihin liittyvistä kursseista tiedotetaan yhteisesti internetissä.

Valinnaisten opintojen teema-alueet ovat:

- elämänvalinnat ja identiteetti (itsensä kehittäminen, kriittinen ajattelu, arvot, identiteetin käsite ym.)
- vuorovaikutus (ryhmässä toimiminen, ryhmän vetäminen, neuvottelu, kokoustekniikka ym.)
- vaikuttaminen (toimintaympäristöön vaikuttaminen, kuluttaminen vaikutuskeinona, vaihtoehtoinen vaikuttaminen, kunnallinen vaikuttaminen, vaikuttaminen lähiympäristössä ym.)
- luova ilmaisu (kulttuuri ja taide itsensä kehittämisen, osallistumisen ja vaikuttamisen muotona)

- projektinhallinta ja kehittämismenetelmät (projektin suunnittelu, johtaminen ja toteuttaminen, prosessin hallinta, toiminnan kehittämisen menetelmät ym.)

Opintojen tulee aiheistoiltaan sijoittua edellä oleviin teema-alueisiin, mutta kurssien nimitykset oppilaitokset voivat vapaasti valita.

Opiskelijan tulee valita kursseja vähintään kahdelta edellä olevalta teema-alueelta. Oppimisen tavat ja muodot voivat olla hyvin erilaiset, opiskelijan tarpeita ja lähtövalmiuksia kunnioittavat.

Teema-alueiden tavoitteet ja keskeiset sisällöt

Elämänvalinnat ja identiteetti

Tavoitteena on, että opiskelija tunnistaa omat kehittymisen tarpeensa ja mahdollisuutensa. Opiskelija oppii älyllisen ja käytännöllisen toiminnan myötä sellaisia valmiuksia, joilla voi parantaa oman elämänsä hallintaa, vaikuttaa aktiivisesti omaan elämäntilanteeseensa ja tulevaisuuteensa.

Teema-alueeseen kuuluvien kurssien keskeisiä sisältöjä voivat olla itsetuntemus, oppimaan oppiminen, arkielämän ongelmanratkaisutaidot, ihmissuhdetaidot, yhteisöllisyys, yksilön vastuu, kriittinen ajattelu, arvot, elämänvalinnat, identiteetin käsite, ihmiskäsitys, erilaisuuden hyväksyminen ja muutosvalmius.

Oppimisen muotoina voivat olla kurssit tai muu opinnollinen toiminta.

Vuorovaikutus

Tavoitteena on, että opiskelija tietää yhteistyön, tiimi- ja ryhmätyön merkityksen kansalaistoiminnassa. Opiskelija osaa toimia ryhmässä kuunnellen sekä itseään suullisesti ja kirjallisesti ilmaisten. Hän oppii neuvottelemaan ja osallistumaan kokouksiin.

Teema-alueeseen kuuluvien kurssien keskeisiä sisältöjä voivat olla vuorovaikutuksen perustaidot; kuunteleminen, puhuminen ja kirjoittaminen, esiintymistaidot, neuvottelutaidot, kokoustekniikka, viestintä, argumentointi ja ryhmädynamiikka.

Oppimisen muotona voi olla erilaisten vuorovaikutustaitojen opiskelu tarvittaessa yhdistettynä käytännön vuorovaikutteiseen toimintaan.

Vaikuttaminen

Tavoitteena on, että opiskelija perehtyy vaikuttamisen keinoihin eri toimintaympäristöissä. Hän tietää järjestöllisen ja kunnallisen osallistumisen ja vaikuttamisen keinot ja muodot. Opiskelija tietää valtakunnallisen vaikuttamisen mahdollisuudet. Hän tiedostaa kuluttamisen vaikuttamiskeinona ja tunnistaa myös epäviralliset vaikuttamisen keinot. Hän tietää, mitä kansalaistottelemattomuus tarkoittaa.

Teema-alueeseen kuuluvien kurssien keskeisiä sisältöjä voivat olla vaikuttaminen lähiyhteisöissä ja järjestöissä, kuluttaminen vaikutuskeinona, kunnallinen vaikuttaminen, valtakunnallinen ja globaali vaikuttaminen, vaihtoehtoinen vaikuttaminen, kansalaisliikkeissä vaikuttaminen, kansalaistottelemattomuus, poliittinen lukutaito, vaikuttaminen tietoverkoissa.

Oppimisen muotona voi olla erilaisten vaikuttamiskeinojen opiskelu tarvittaessa yhdistettynä käytännön osallistumiseen erilaiseen yhteiskunnalliseen toimintaan ryhmissä, liikkeissä, järjestöissä tai esimerkiksi kunnallisissa luottamuselimissä.

Luova ilmaisu

Tavoitteena on, että opiskelija tietää kulttuurin ja taiteen mahdollisuudet osallistumisen ja vaikuttamisen muotona sekä yhteisöllisen toiminnan tukena. Opiskelijaa rohkaistaan etsimään itselleen ja/tai toimintaryhmilleen sopivia ilmaisukeinoja ja ilmaisun muotoja.

Teema-alueeseen kuuluvien kurssien keskeisiä sisältöjä voivat olla visuaalinen ilmaisu (kuvataide, valokuvaus, tietokonegrafiikka, multimedia), esittävä taide (draama, teatteri, tanssi), musiikki tai sanataide (luova kirjoittaminen, puheilmaisu).

Oppimisen muotoina voivat olla kurssit tai muu opinnollinen, luova toiminta.

Projektinhallinta ja kehittämismenetelmät

Tavoitteena on, että opiskelija ymmärtää projektimaisen työskentelyn pääperiaatteet ja muodot verkostoituvassa yhteiskunnassa. Opiskelija oppii ideoimaan, suunnittelemaan ja toteuttamaan erilaisia tapahtumia ja tilaisuuksia. Hän perehtyy budjetointiin ja rahoituksen hankintaan. Hän osaa arvioida toteutuneen projektin.

Teema-alueeseen kuuluvien kurssien keskeisiä sisältöjä voivat olla projektin suunnittelu ja hallinta, rahoitussuunnitelma, projektin elinkaari, verkostomainen työskentely, laadunarviointi ja raportointi sekä erilaiset kehittämismenetelmät.

Oppimisen muotona voi olla erilaisten projektinhallintataitojen ja kehittämismenetelmien opiskelu tarvittaessa yhdistettynä käytännön toimintaan.

Tämän teema-alueen sisällöt voivat toimia johdantona Minä toimijana - osioon.

3.2.3. Minä toimijana (1 ov)

Tavoitteena on, että opiskelija toteuttaa käytännön hankkeen tai on mukana sellaisen toteuttamisessa tai osallistuu käytännön kansalaistoimintaan sekä arvioi ja raportoi oman osallistumisensa ja oppimisensa hankkeessa/toiminnassa.

Osion keskeisenä sisältönä on, että opiskelija toteuttaa henkilökohtaisesti tai on mukana toteuttamassa käytännön hanketta. Toteutettava hanke voi olla tapahtuma, leiri, juhla, tempaus jne. Osion sisältönä voi olla myös opiskelijan osallistuminen vapaaehtoistyöhön tai käytännön kansalais-toimintaan (yhdistyksen puheenjohtajuus, sihteerin tehtävien hoito jne.).

Opiskelijan toiminnan on oltava selkeästi todettavissa oleva, vähintään 1 ov:n laajuinen kokonaisuus. Opiskelija kuvaa raportissaan, mikä on ollut hänen panoksensa toiminnassa (hankkeen /toiminnan aika, paikka, sisältö ja laajuus sekä opiskelijan tehtävät ja vastuu), sekä arvioi oppimisprosessiaan ja sen tulosta.

3.2.4. HOPS/ROPS ja Minä oppimani arvioijana (1 ov)

HOPS/ROPS (0,5 ov)

Tavoitteena on, että opiskelija laatii itselleen henkilökohtaisen oppimissuunnitelman, jossa hän paikantaa itsensä, tunnistaa omat kokemuksensa ja osaamisensa ja määrittelee oppimistavoitteensa. Oppimissuunnitelma voidaan määritellä myös ryhmäkohtaisesti (ROPS) silloin, kun kansalaisopinnot suoritetaan ryhmänä.

Sisältö ja toteutus, ks. luku 7.

Minä oppimani arvioijana (0,5 ov)

Tavoitteena on, että opiskelija osaa arvioida opintojen aikaista oppimistaan ja aikaisemmin opittua sekä verrata oppimaansa alussa asettamiinsa tavoitteisiin.

Keskeisenä sisältönä on, että opiskelija ja/tai ryhmä tekee kansalaisopintojensa kokoavan itsearvioinnin. Arvioinnin muoto voi vaihdella toteutustavan mukaan. Keskeistä on, että opiskelija osaa arvioida oppimisprosessin onnistumista peilamalla oppimaansa alussa asettamiinsa tavoitteisiin. Jos opiskelija on voinut hyväksilukea aikaisemmin oppimaansa, kokonaisarvioinnin tulee sisältää myös tämä osuus. Kokonaisarvioinnin tulee olla synteesi kaikesta kansalaisopinnoissa opitusta.

Arviointi voidaan toteuttaa itsenäisenä pohdintana tai järjestämällä yhteinen arviointiseminaari. Arvioinnin tuotos voi olla monen muotoinen, esimerkiksi kirjallinen tai kuvallinen. Itsearviointi voi olla osa ”kansalaisreppua”, portfolioa, jota rakennetaan opintojen kuluessa. Itsearvioinnin tukena voi käyttää oppimispäiväkirjaa.

Lisää arvioinnista luvussa 5.

4. Kansalaisopintojen toteuttajat

Kansalaisopinnot on laadittu vapaan sivistystyön oppilaitoksien eli kansalais- ja työväenopistojen, kansanopistojen, opinto-keskusten, urheiluopistojen ja kesäyliopistojen järjestettäväksi. Toteuttaminen edellyttää oppilaitoskohtaisen opetussuunnitelman laatimista. Opetussuunnitelman vahvistaa VSY:n asettama toimikunta. Lisäksi koulutusta tarjoavassa oppilaitoksessa pitää olla kansalaisopintojen antamiseen koulutettu ohjaava opettaja. Ohjaavien opettajien kouluttamisesta huolehtii VSY.

5. Arviointi

5.1. Arvioinnin tehtävä ja toteutus

Arvioinnin tehtävänä on antaa opiskelijalle tietoa oppimisen etenemisestä koulutuksen aikana ja sen päättyessä. Arvioinnin tulee tukea opiskelijan myönteisen minäkuvan kehittymistä ja luottamusta omiin kykyihinsä.

Arvioinnin tarkoituksena on, että opiskelija tiedostaa oppimansa, tunnistaa vahvuutensa ja voi lisätä sellaisia tietoja ja kehittää sellaisia taitoja, joissa hän kokee tarvitsevansa vielä uutta osaamista.

Kansalaisopintojen opintokokonaisuuden arviointi pohjaa HOPSiin ja/tai ROPSiin, opintojen sisältöön ja tavoitteisiin, oppimisprosessin dokumentointiin ja itsearviointiin. Valinnaisten opintojen arvioinnissa sovelletaan järjestävän oppilaitoksen arviointikäytäntöjä. Toimintaprojektin arviointi

pohjautuu projektin tai osallistumisen dokumentointiin ja raportointiin sekä itsearviointiin.

Kansalaisopintojen arviointi pohjaa itsearviointiin, joka tukee itseohjautuvuuden periaatteen sekä opiskelijälähtöisyyden toteutumista: itsearvioinnin lähtökohtana on usko ihmisen omaan kykyyn ratkaista itseään koskevia asioita. Sen tehtävänä on tukea yksilötasolla tapahtuvaa oppimista, toiminnan kehittämistä ja arviointia. Itsearviointi – kuten muutkin kansalaisopinnoissa sovellettavat arviointitavat – nojautuvat opiskelijan itse määrittelemään HOPSiin/ROPSiin: opiskelijat muodostavat itselleen oppimistavoitteet, hankkivat ja muokkaavat tietoa niiden saavuttamiseksi sekä toimivat, kehittävät ja arvioivat omia ratkaisujaan ja toimintaansa. Itsearvioinnissa kyse on oman toiminnan analyysistä suhteessa tavoitteisiin ja tuloksiin.

Opiskelijan arvioinnin tulee olla laadullista eli opiskelijan osaamista on verrattava asetettuihin oppimistavoitteisiin ja oppisisältöihin ja niiden pohjalta laadittuihin arvioinnin kriteereihin. Opiskelijan kanssa on laadittava ennen opintojen aloittamista arviointitavat ja kirjattava ne HOPS/ROPSiin.

Arvioinnin on oltava jatkuva prosessi, ja opiskelijan tulee saada opiskelun aikana palautetta edistymisestään ja oppimisestaan tavalla, joka on sovittu etukäteen opiskelijan kanssa. Opiskelija saa kouluttajan ja ryhmän tukea myös itsearviointiin. Käytännön arviointityökaluja löytyy kansalaisopintojen kouluttajan tuki- ja virikeaineistosta.

5.2. Todistus

Opiskelija saa halutessaan opinnoista todistuksen, joka kirjoitetaan yhteiselle Vapaan sivistystyön kansalaisopinnot - todistus pohjalle. Todistus annetaan vain loppuun suoritetuista opin-

noista. Lisäksi oppilaitos voi antaa osatodistuksen kesken-
eräisistä opinnoista.

Opintokokonaisuuden suorittamista koskevasta todistuksesta
ilmenevät

- opiskelijan nimi ja syntymäaika
- opintokokonaisuuden nimi
- todistuksen antavan oppilaitoksen nimi
- opintokokonaisuuden suoritus aika
- suoritettut opinnot ja niiden sisällöt otsikoina
ja laajuuksina
- toimintaprojekti tai käytännön kansalaistoiminta
- hyväksiluettut opinnot ja ne järjestäneiden
oppilaitosten nimet sekä opintojen suoritusajat
- hyväksiluettu käytännön kansalaistoiminta
(toiminnan sisältö ja suoritus aika).

Todistuksen kääntöpuolelle kirjoitetaan selvitys siitä, mitä ovat
kansalaisopinnot (tehtävä, tavoitteet).

Todistuksen päiväävät ja allekirjoittavat kansalaisopinnot an-
tavan oppilaitoksen rehtori ja kansalaisopintojen ohjaava opet-
taja. Oppilaitos pitää rekisteriä antamistaan todistuksista ja
toimittaa vuosittain tiedot suoritetuista opinnoista VSY:lle, joka
pitää ajantasaista tilastoa suoritettujen opintojen määrästä.
Todistuksenanto-oikeus edellyttää, että oppilaitoksessa on kou-
lutettu kansalaisopintojen ohjaava opettaja.

Opiskelijalle, joka on suorittanut kansalaisopintojen osioita
ilman kokonaissuoritusta, annetaan osatodistus. Osatodistus
annetaan vain seuraavien osakokonaisuuksien suorittamisesta:
Minä kansalaisena 1 ov, Minä oppivana toimijana 2 ov, Minä
toimijana 1 ov sekä HOPS/ROPS ja Minä oppimani arvioijana

1 ov. VSY laatii valtakunnallisen osatodistusohjan. Se sisältää samat perustiedot kuin varsinainen todistus (ks. edellä). Osatodistuksen allekirjoittaa oppilaitoksen kansalaisopintojen ohjaava opettaja.

5.3. Opitun tunnustaminen ja hyväksilukeminen

Opintokokonaisuuden tarjoaman kehiksen avulla pyritään tekemään nykyistä näkyvämmäksi ja helpommin tunnustettavaksi se toiminta ja koulutus, jota vapaassa sivistystyössä on tehty ja tehdään aktiivisen kansalaisuuden edistämiseksi. Tätä kautta jo olemassa olevat opinnot ja niiden parissa saavutettu osaaminen voidaan myös helpommin tunnustaa.

Julkiseen tunnustamiseen liittyy arvottaminen: tunnustuksen saavat yhteiskunnassa arvokkaana pidetyt asiat. Kansalaisyhteiskunnan ja aktiivisen kansalaisuuden tukemisen ja edistämisen toivotaan vahvistavan paikkaansa arvokkaina pidettyinä asioina suomalaisessa yhteiskunnassa.

Opiskelija voi halutessaan esittää kansalaisopintokokonaisuuteen sellaisia aikaisempia opintojaan tai aikaisemmin hankkimaansa osaamista, jotka liittyvät Minä oppivana toimijana -osioon ja Minä toimijana -osioon.

Jos opiskelija esittää hyväksiluettavaksi opintoja Minä oppivana toimijana - osioon, opinnot eivät saa olla viittä vuotta vanhempia ja ne pitää kyetä todentamaan kurssitodistuksella tai vastaavalla kirjallisella dokumentilla, josta ilmenee oppimisen sisältö ja laajuus. Ammatilliseen tutkintoon sisällytetyjä tai jatkossa sisällytettäviä opintoja ei voi hyväksilukea kansalaisopinnoissa.

Lisäksi opiskelija voi esittää hyväksiluettavaksi aikaisempaa käytännön toimintaa, joka liittyy Minä toimijana -jaksoon. Hanke/toiminta voidaan katsoa suoritetuksi aikaisemman toiminnan perusteella, jos toiminnasta on kulunut enintään viisi vuotta. Käytännön toimintaan liittyvä opitun tunnustaminen ja hyväksilukeminen tehdään taustaorganisaation (esim. järjestö, kunta, seurakunta) kirjallisen lausunnon perusteella. Minä oppimani arvioijana -osiossa opiskelija jäsentää ja arvioi suhteessa asettamiinsa oppimistavoitteisiin myös sen osaamisen, jonka hän on saavuttanut kansalaisopintojen osaksi hyväksiluettujen opintojen ja käytännön toiminnan avulla. Opiskelija arvioi aikaisemmin opitun ohjaavan opettajan kanssa sovittavin arviointitavoin, jotka on kirjattu HOPSiin.

Minä kansalaisena -osio ja Minä oppimani arvioijana -osio ovat aina pakollisia osana kansalaisopintoja.

6. Oppilaitoksen kansalaisopintojen opetussuunnitelma

6.1. Suunnitelman laadinta

Vapaan sivistystyön oppilaitos laatii kansalaisopintojen toteuttamista varten suunnitelman, joka perustuu tässä suosituksessa määriteltyihin opintokokonaisuuden ja sen osioiden tavoitteisiin ja keskeisiin sisältöihin.

Opetussuunnitelma tulee laatia siten, että se mahdollistaa opiskelijoiden yksilölliset valinnat, kohderyhmittäin joustavat toteutustavat ja oppimiskumppanuudet kansalaisyhteiskunnan toimijoiden kanssa.

Todistuksenanto-oikeus edellyttää, että oppilaitoksessa on VSY:öön toimitettu opetussuunnitelma ja kansalaisopintojen ohjaukseen koulutettu vastaava opettaja.

6.2. Opetussuunnitelman sisältö

Kansalaisopintojen toteuttamista varten laaditun suunnitelman tulee sisältää ainakin seuraavat kohdat:

- opintojen tavoitteet
- opintojen kohderyhmä/t
- opintojen sisällöt ja laajuus (myös osioittain)
- opetusjärjestelyt
- opetuksen jaksotus ja aikataulu
- menetelmät
- HOPSin/ROPSin laatimisen perusteet
- opintojen liittymäkohdat muuhun koulutukseen
- oppimisen ja koulutuksen arviointisuunnitelmat
- opitun tunnustaminen ja hyväksilukeminen
- maininta mahdollisista oppimiskumppanuuksista.

7. Henkilö-/ryhmäkohtainen oppimissuunnitelma (HOPS/ROPS)

7.1. Suunnitelman laadinta

Kansalaisopintojen keskeinen sisältöjen määrittäjä on opiskelijan henkilökohtainen oppimissuunnitelma, joka perustuu oppilaitoksen opetussuunnitelmaan. Henkilökohtainen oppimissuunnitelma laaditaan kirjallisena jokaiselle kansalaisopintoihin osallistuvalla opiskelijalla ja ohjaavan opettajan yhteistyönä.

Henkilökohtaisen oppimissuunnitelman tulee perustua opiskelijan aikaisempaan osaamiseen ja valmiuksien tasoon sekä hänen omiin tavoitteisiinsa.

ROPS eli ryhmäkohtainen oppimissuunnitelma voidaan määritellä HOPSin rinnalle, kun kansalaisopintoja opiskellaan yhteisinä tai ryhminä.

Henkilö-/ryhmäkohtaisen oppimissuunnitelman toteutumista arvioidaan opiskelun edetessä ja päättyessä, ja ohjelmaa on muutettava tarvittaessa.

7.2. Suunnitelman sisältö

Niille opintokokonaisuuden osioille, jotka opiskelija opintojen aikana aikoo suorittaa, määritellään henkilö-/ryhmäkohtaisessa oppimissuunnitelmassa

- tavoitteet
- keskeiset sisällöt
- laajuudet
- suoritus- ja arviointitavat

Samoin oppimissuunnitelmassa määritellään ne aiemmat opinnot, osaaminen ja kansalaistoiminta, jotka opiskelija esittää hyväksiluettavaksi kansalaisopintoihinsa.

HOPSin/ROPSin laadinnassa otetaan myös huomioon opiskelijan tulevaisuuden oppimistavoitteet.

8. Muut suositukset

Tässä luvussa annetaan lisänäkökulmia ja tarjotaan painotusvaihtoehtoja opetussuunnitelman tekemisen tueksi.

8.1. Oppimiskumppanuudet

Kansalaisopinnoissa kouluttajan keskeinen tehtävä on oppijoiden ja oppimismahdollisuuksien saattaminen yhteen, foorumien järjestäminen osallisuuden kokemiselle ja kansalaistoiminnan oppimiselle. Yhteistyö ja verkostoituminen paikallisten toimijoiden kanssa on oleellista opetussuunnitelman rakentamis- ja toteuttamistyössä.

Ne järjestöt ja muut yhteisöt, joiden aktiivit toimijat haluavat suorittaa kansalaisopinnot, ovat luontevia yhteistyökumppaneita.

Kansalaisopintoja voidaan järjestää myös yhteistyössä eri oppilaitosten kanssa.

Oppimiskumppanuudet ovat luonteva osa kansalaisopintojen ideaa eli vuorovaikutteisuutta, verkostoitumista ja paikallisten resurssien monipuolista hyödyntämistä. Näin voidaan osaltaan lisätä yhteisöllisyyttä sekä henkistä ja sosiaalista pääomaa.

8.2. Näkökulmia opetussuunnitelman painotuksiin

HOPS/ROPS mahdollistaa opintojen suuntaamisen yksilöllisten tai ryhmäkohtaisten osaamistasojen ja oppimistavoitteiden mukaisesti.

Opetussuunnitelmissa voidaan ottaa huomioon ja painottaa erilaisia oppimistarpeita. Suuntautumisvaihtoehtoja ovat esim. :

- pätevyyttä lisäävät opinnot
- innostavat ja motivoivat opinnot
- osallisuuteen tähtäävät opinnot
- vaikuttamiseen tähtäävät opinnot.

Opetus- /oppimissuunnitelmien laadinnan jäsentämisessä voidaan käyttää tukena erilaisia aktiivisuuden ja kansalaisuuden ulottuvuuksia.

Kansalaisopinnot voivat perustua erilaisiin kansalaisuustyypeihin. Esimerkiksi Velthuis jakaa yhteiskunnan neljään toiminta-alueeseen: poliittiseen, sosiaaliseen, kulttuuriseen ja taloudelliseen. Terveessä yhteiskunnassa kaikilla näillä alueilla on aktiivista toimintaa. Tästä näkökulmasta Velthuis erottelee

neljä kansalaisuustyyppiä:

- poliittinen kansalaisuus
(vaikuttava poliittinen päätöksenteko)
- sosiaalinen kansalaisuus
(yksilöiden väliset suhteet yhteisössä)
- kulttuurinen kansalaisuus
(jaetut normit ja arvot, identiteetti)
- taloudellinen kansalaisuus
(osallistuminen taloudellisiin järjestelmiin)
(Velthuis 2002, 215).

Kunkin alueen aktiivinen kansalaisuus edellyttää erilaisia tietoja, taitoja, arvoja ja asenteita.

8.3. Opintojen ohjaus

Opinnot muovautuvat opiskelijan määrittelemän HOPSin/ROPSin mukaan. Opiskelija nähdään itseohjautuvana ja aktiivisena toimijana. Opintojen antaessa paljon liikkumavaraa ohjauksen merkitys korostuu. Opiskelijan ohjaus ja tukeminen ovat kansalaisopinnoissa tärkeitä paitsi sisältöjen oppimisen kannalta, myös HOPSin/ROPSin sekä arvioinnin tekemisessä. Opintojen ohjaajana oppilaitoksissa toimii tehtävään koulutettu opettaja tai opinto-ohjaaja. Lisäksi opintosuunnitelman toteutumista voidaan seurata ja tukea esimerkiksi (vertais)tutoroinnin ja mentoroinnin avulla.

Liiteosa

Liite 1. Opintokokonaisuuden valmistelu

Kansalaisopintoja kehittämään koottiin työryhmä, joka tuotti luonnoksen opintokokonaisuudesta kevään ja kesän aikana 2002. Työryhmän jäseninä olivat:

Maria Bäck-Palmén (KTOL), Aaro Harju (SKAF),
Sirpa Hartojoki (HEO), Hanna Laitinen (Kiljavan opisto),
Ari Myllyviita (KSL), Eva Palin (TJS-opintokeskus),
Riikka Uuksulainen (Kristillinen opintokeskus), Ahti Valke
(OK-opintokeskus), Sinikka Varila (MSL), Seppo Niemelä
(VSY), Leena Saloheimo (VSY) siht. ja Anneliina Törrönen
(VSY) pj. Myös Seppo Heikkinen (YLE) osallistui
työskentelyyn.

Kansalaisopintojen luonnosta käsiteltiin työseminaarissa Kiljavalla 12.-13.9.2002. VSY esitti avoimen kutsun vapaan sivistystyön oppilaitoksille kansalaisopintojen kehittämiseen lokakuussa 2002. Pilottiryhmässä toimintansa aloitti 22 oppilaitosta, joiden edustajista valittiin työryhmä opintojen valtakunnallisen suosituksen tekijäksi.

Työryhmän jäseninä olivat Aaro Harju (SKAF) pj., Pirjo Keinänen (Rovala-Opisto) sekä Heikki Toimi (Paasikivi-Opisto). VSY:n edustajista työskentelyyn osallistuivat Seppo Niemelä, Leena Saloheimo ja Anneliina Törrönen. Työryhmä toimi ajalla 15.11.2002 – 31.5.2003.

Pilottiryhmästä valittiin myös aineistotyöryhmä, johon kuuluivat Aaro Harju pj., Pauliina Arola, Raine Mäkelä ja Anneliina Törrönen. Aineiston varsinaisen kirjoitustyön teki Pauliina Arola. Aineistoryhmän tehtävänä oli tuottaa opinto-kokonaisuuden kouluttajille suunnattu tukiaineisto kevään 2003 aikana yhteistyössä pilottiopistojen kanssa. Saman-aikaisesti pilottiopistot laativat oman oppilaitoksensa opetus-suunnitelman. Pilotointi käynnistyi syksyn 2003 kuluessa.

Suosituista kansalaisopinnoista on kehitetty osana Vapaan sivistystyön yhteisjärjestön (VSY) organisoimaa vapaan sivistystyön opitun tunnustamisen yhteishanketta.

Liite 2. Ihmis- ja oppimiskäsitys

Kansalaisopintojen lähtökohtana ovat seuraavat yleiset oppimista koskevat periaatteet:

1. Opiskelija saavuttaa kansalaisopinnoissa valmiuksia, joiden varassa hän kykenee toimimaan yhteiskunta- ja työelämässä, harrastusten parissa ja sosiaalisissa tilanteissa. Opiskelija saa valmiuksia muovata oman elämänsä todellisuutta ja vaikuttaa siihen. Oppija on aktiivinen, tavoitteita asettava ja niihin itseohjautuvasti pyrkivä, sosiaalinen olento. Kansalaisopinnot kehittävät näitä ihmisessä olevia taipumuksia.

2. Ihminen on kokonaispersoonallisuus, jossa kognitiiviset toiminnot ja tahto (motivaatio) säätelevät ulkoista toimintaa ja jossa persoonallinen ote antaa toiminnalle tärkeän lisäulottuvuuden.
3. Kansalaisopinnot luovat suotuisat edellytykset ihmisen jatkuvalle kehittymiselle ja oppimiselle.
4. Kansalaisopinnot on prosessikeskeinen oppimistapahtuma, jonka ytimenä on opiskelijoiden aktiivinen toiminta omien oppimiskokemusten luomisessa. Opetuksessa hyödynnetään opiskelijoiden kokemuksia ja rikastutetaan niitä tavoitteiden saavuttamisen kannalta tarkoituksenmukaisella tavalla.
5. Jokainen ihminen on arvokas ja ainutkertainen ja hänellä on oikeus kehittää monipuolisesti itseään ja pyrkiä hyvään, rikassisältöiseen elämään.

Oppimisen tavoitteet ja muodot voidaan ryhmitellä kansalaisopinnoissa luontevasti myös näin:

- kognitiiviset tavoitteet:
tietäminen, ymmärtäminen
- taidolliset tavoitteet:
tekeminen, käyttäminen, toteuttaminen
- sosiaaliset tavoitteet:
yhdessä toimiminen, kokemuksen jakaminen.

Kansalaisopinnot tulee suunnitella niin, että oppija saa lisävalmiuksia kaikilla näillä tavoitetasoilla ja pystyy siten kehittämään itseään kokonaisvaltaisena persoonana: tietävänä, taitavana ja tuntevana ihmisenä sekä osaavana, aktiivisena kansalaisena.

Nonformaalin oppimisen piiriin kuuluvien kansalaisopintojen tulee olla osa ihmisen elinikäistä oppimista. Elinikäinen oppiminen on kaikki elämän aikana tapahtuva oppimistoiminta, jonka tavoitteena on kohentaa henkilökohtaisia, kansalaisuuteen liittyviä, sosiaalisia ja/tai työhön liittyviä tietoja ja taitoja (Komission tiedonanto 21.11.2001, 33; Silvennoinen 1998, 67; Tuomisto 1994b, 23). Käsite elinikäinen oppiminen korostaa oppijakeskeistä näkökulmaa, oppimisen yksilöllisyyttä ja sen prosessiluonnetta. Se pitää lähtökohtaisesti sisällään ajatuksen, että ihmisen henkinen kehitysprosessi jatkuu läpi elämän ja jokaisella ihmisellä on koko elämänsä ajan mahdollisuus oman persoonallisuutensa jatkuvaan, monipuoliseen kehittämiseen sekä tarvittavien tietojen ja taitojen hankkimiseen. (Tuomisto 1994a, 54.)

Kansalaisopinnot lisäävät osaltaan ihmisen osaamista. Osaaminen voidaan jakaa tietämiseen ja taitamiseen. Uuden tiedon luomisessa korostuu täsmällisen tiedon rinnalla tacit-tieto eli hiljainen, kokemuseräinen, piilevä, näkymätön tieto. Suurin osa ihmisten osaamisesta perustuu piilevään kokemuseräiseen tietoon, jota hankitaan myös kansalaistoiminnan avulla. (Suurla 2001, 35.)

Tietämisen ohella keskeinen osa osaamista on taitaminen. Taidot ovat käytännöllistä tietämistä, proseduraalisten (käytännöllisten) sääntöjen hallintaa ja tiedon kohdistamista tavoitteena olevaan aineelliseen tai aineettomaan artefaktiin (ihmisen tekemä esine tms.) (Suurla 2001, 38). Taitaminen, kyvykkyys viittaa yksilön kykyyn suorittaa tietty työhön liittyvä tehtävä. Taitaminen tarkoittaa myös laajemmin yksilön asian-

tuntemuksen tasoa, yleistä kyvykkyyttä (Bjornåvold 2000, 207-208).

Taidot voidaan jakaa perus- ja lisätaitoihin. Ihminen voi harjaannuttaa luontevasti kansalaistoiminnan parissa perustaitojaan, joita tarvitaan nyky-yhteiskunnassa: esim. kuunteleminen, puhuminen, kirjoittaminen, lukeminen (Bjornåvold 2000, 210). Lisätaitoja ihminen tarvitsee hankkiakseen uutta tietoa, suhteuttaakseen tietämyksensä tietoyhteiskunnan uusiin vaatimuksiin, sopeutuakseen alati muuttuviin toimintaympäristöihin ja -mahdollisuuksiin ja lisätäkseen omia osallistumismahdollisuuksiaan sekä itsensä monipuolista kehittymistä elinikäisen oppimisen keinoin.

Taitoa lähellä oleva käsite on pätevyys. Perinteinen pätevyyskäsite on sidottu tietoon, joka on dokumentoitavissa suhteessa muodolliseen koulutusjärjestelmään – muodollinen pätevyys. Nykyään käytössä on laajennettu osaamiskäsite. Siinä otetaan huomioon myös henkilön todelliset tiedot ja taidot, jotka hän on omaksunut koulutuksessa tai organisoidussa oppimisessa, itseopiskelun kautta, työssä, organisaatio- ja yhteiskuntaelämäänsä osallistumalla. Kyseessä on yksilön kyky ja kapasiteetti käyttää hankkimiaan tietoja, taitoja, kykyjä ja valmiuksia erilaisissa elämäntilanteissa. Tällöin voidaan puhua henkilön saavutetusta (saavuttamasta) osaamisesta. Kaikki ne tiedot, valmiudet ja se ymmärrys, jonka ihminen hankkii monipuolisen oppimisen avulla, muodostavat laajasti ymmärretyn osaamisen. (Wahlgren 2001, 7; Bjornåvold 2000, 207-208.)

Oppimiseen kuuluu kyky toimia yhteisöissä. Yhteisöllisyys on vähentynyt ja muuttunut viime vuosikymmeninä kaupungistumisen, kansainvälistymisen ja informaatioteknologian antamien laajentuneiden mahdollisuuksien vuoksi. Toiminnallisten yhteisöjen asema on heikentynyt ja vastaavasti symbolisten ja kuvitteellisten yhteisöjen asema korostunut. Samalla statusyhteisöistä on siirrytty sopimukselliseen yhteisöl-

lisyyteen. Yksilöllistyneet ihmiset sitoutuvat yhteisöihin niin pitkäksi aikaa kuin kokevat sen olevan palkitsevaa ja omaan elämäntilanteeseen sopivaa. (Harju 2003, 75-77.)

Kansalaisopintojen avulla ihmiset voivat hankkia valmiuksia toimia erilaisissa yhteisöissä. Osallistumis- ja vaikuttamistaitojen parantuminen, vuorovaikutustaitojen lisääntyminen ja toiminnallisten valmiuksien kohentuminen auttavat ihmisiä toimimaan aktiivisesti erilaisten yhteisöjen jäseninä.

Kansalaisopinnoissa oppimista lähestytään oppijan, ryhmän ja kouluttajan prosessina. Uudet tiedot ja taidot kytketään oppijan aikaisempaan elämänkontekstiin ja kokemuksiin toiminnallisilla ja elämyksellisillä menetelmillä.

Liite 3. Kouluttajan tuki- ja virikeaineisto

Suosituksen tueksi on laadittu opettajan tuki- ja virikeaineisto. Se sisältää perusinformaation kansalaisopintojen keskeisistä peruskäsitteistä, joita ovat esimerkiksi kansalaisuus, yhteiskunta, kansalaisyhteiskunta, demokratia, sosiaalinen pääoma, yhteisöllisyys, julkinen, yksityinen ja kolmas sektori.

Tuki- ja virikeaineisto antaa opettajalle lisätyökaluja opintojen suunnitteluun, itse opetustilanteisiin (menetelmät, motiivointi), opintojen ohjaamiseen (yksilö- ja ryhmäohjaus) ja arviointiin (arviointimenetelmät). Aineiston pääpainopiste on monipuolisissa ja osallistavissa oppimistehtävissä, joita opettaja voi soveltaa hyvinkin erilaisten oppijaryhmien kanssa työskennellessään. Runsaat kirjallisuusviitteet ja nettilinkit tarjoavat kätevän tavan perehtyä syvemmin aihepiiriin, mikäli opettaja kokee sen tarpeelliseksi.

Ohjaava opettaja saa tuki- ja virikeaineiston koulutuskurssin päätteeksi. Tuki- ja virikeaineisto löytyy myös internetistä VSY:n kotisivuilta. VSY päivittää aineistoa, jotta se pysyy asiatiedoiltaan ajan tasalla.

Lähteet

- Bjornåvold, Jens**, Making learning visible. Identification assessment and recognition of non-formal learning in Europe. Cedefop. European Centre for the Development of Vocational Training. Thessaloniki 2000.
- Harju, Aaro**, Yhteisellä asialla - kansalaistoiminta ja sen haasteet. Kansanvalistusseura. Vantaa 2003.
- EU-komission tiedonanto** 21.11.2001.
- Ilsley, Paul J.**, Citizenship, Active Citizenship, and Social Forums: Imperatives for Adult Educators. LLinE 4/2002.
- Opas yhteisöllisyysopintoihin**. Vapaan sivistystyön yhteisjärjestö 2001.
- Parlamentaarisen aikuiskoulutustyöryhmän muistio**. Opetusministeriö 3:2002.
- Silvennoinen, Heikki**, Oppiminen työelämässä. Teos Elinikäinen oppiminen. Toim. Heikki Silvennoinen ja Pasi Tulkki. Gaudeamus. Tampere 1998.
- Suurla, Riitta**, Avauksia tietämyksen hallintaan. Teknologian arviointeja 6. Tulevaisuusvaliokunta. Eduskunnan kanslian julkaisu 1/2001. Edita Oy. Helsinki 2001.
- Tuomisto, Jukka**, Elinikäinen kasvatus - aatteesta strategiaksi. Teos Elinikäinen oppiminen. Vapaan sivistystyön 35. vuosikirja. Toim. Anneli Kajanto ja Jukka Tuomisto. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä 1994a.
- Tuomisto, Jukka**, Elinikäisen oppimisen muodot - teoreettiset lähtökohdat ja käytäntö. Teos Elinikäinen oppiminen. Vapaan sivistystyön 35. vuosikirja. Toim. Anneli Kajanto ja Jukka Tuomisto. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä 1994b.
- Wahlgren, Bjarne**, Elinikäinen oppiminen ja saavutettu osaaminen. Dialogi. Pohjoismaisesta sivistystyöstä ja aikuiskasvatuksesta. Nro 1/2001.
- Velthuis, Ruud**, Why Should We Have Political Education. LLinE 4/2002.